

Iratzeder, sinboloen deia

PATXI EZKIAGA

Izen honen pean zenbait arlo ezberdin uztartu nahi izan ditugu: alde batetik euskal historian guztiz eraginkor izan diren *gertakizun historikoak*; bestetik euskal *mitogintzarako* erabakiortzat jo ditzakegun *fabulazioak*; hirugarrenoz ahozko literaturarekin loturik dauden Euskal Herri sakonaren *eletzarrak* eta *pertsonaia historikoak* azkenik.

Arreta bereziz aztertu behar den puntua delakoan nago, nolabait hasieran aipatzen genuen binomio *Jaungoikoa* eta *Legezarra* binomio definikorraren lehen terminoaz aritu baldin bagara ere, oraingo arlo honek eman bait diezaguke bigarrenaren ulerkuntza egoki batetarako argia.

Sinbologia historikoa

Gernika jarriko genuke —dudarik gabe— gertakizun historikoen arteko lehen sinbolo bezala. Sarri aipatzen ez badugu ere Espainiako gerratea Iratzederren poesigintzan ia beti present dagoen itzal botereatsua da, batipat bere lehen poema liburutan. Poeta lapurtarrak hondamendi supremoaren lekuko gisa ikusten du hiri masakratua, Iratzederrengandik urruti pareko Coventry, Dresde, Hiroshima eta Milai. Poetak normalean —egoerak guztiz ilunak, itxiak izateagatik ere— beti aurkitzen du esperantzarako ate bat. Oraingoan ez. Gaitz ia absolutuaren ikur gisa ikusten du *Gernika*.

Zure kantu sarkorra
entzun dut gau huntan:
aditu izan nuen
jadanik askotan:
bozkarioz bihotza
gainditzen zitzaitan.

Gaur egin dut gogotik
nigar ilhunbetan.

Gernika!

Ikusten zaitut hilen
herria iduri;
etche aurtikitz baizik
ez zare igeri...

Gernika!

Choratzen, iluntzen daut
hitz horrek bihotza.
Mendek jakinen dute
haren zorigaitza...

Eta Gernikako pareko gertakizun historikoak bilatzerakoan atzerantz joko du poeta, aintzinaldian modernitatean Gernika bezain simboliko joa izan zen Kartagora. Agian horregatik esan genezake gaitz absolutuaren zentzuarekin batera heroizitate ia absolutuaren esanahia ere ikus diezaiokegula. Gainera, garbi adieraziko digu Uhaineri Nagusi liburuan Gernika toki fisikoa izateaz gain euskaldun orok bihotz barruan daraman borrokaren izena dela. (U.N. orr. 12)

Idea horrekin lotuta, nahiz eta espresoki hain sarri ez ageri, ez dago dudarik bi gertakizun historiko itzel direla Iratzederren poemetako gaia eta sinbologia markatzen dutenak historia arloko beste guztien gainetik: Espainiako gerra eta II. Munduko Gerratea. Kontaezinak lirerateke horri buruzko erreferentziak. Horren parean beste maila batean gelditzea dira besteak, garrantzizkoak izan arren. *Orriaga*, esate baterako, euskaldunak eta frankoen arteko borroka izatetik esanahi zabalago batetara pasako da eta arerio panhistoriko bat, *Islam*; etzaitzat jotzen duenari, kristautasunean sustraitutako Europa batuaren sinbolo bilakatuko da. Oso bitxia da Iratzederrek nola eman ahal izan duen interpretapen historiko hori ikustea, eztabaidagarria, zalantzarik gabe. Zutarri berdinean jarriko ditu Euskaldunok, Errolan eta Karlandi, eskutik zihoazen lagunak bailiran.

“Orriagoko euskal-gudua,
burua gora, gaur aipa:
lurperatetik baitu zaindua
gizon libroen Europa”. (J.H. orr. 495)

Esan dezagun, gainera, poema berean, eta sinbologia beraren alorrean, Orriaga Europa fededun eta proselitista baten amatzat

jotzen duela, Azpilikueta (Franzisko Xabier donea noski) bezalako gizon-emakumeak sortaraziko dituen. Eta hori egitean izango du Nafarroako ARRANOAK bere esanahiaren betea, politikoarekin batera erlijiosoa.

"Indarkeriak ezarri mugak kraskatzen hasi orduko, Euskal-gogoa noiz da jauziren arranoaren pareko? Azpilikueta bezain kartsuko eta jakintza gaitzeko gizon libroak noiz ote dire Orriagatik jaliko?" (J.H. orr. 496)

Aipatu beharrean gaude, agian Iratzederren kredo politikoaren bilakaera zehatzago baten lekuko, bere azken poemarioetan hartzen duela Nafarroak nolabaiteko protagonismoa, lehen somatzen ez zaiona. Ikusi bestela zernolako minez kantatzen duen poeta donibandarrak:

"Nafarroa, Nafarroa, euskal lurren ama lurra, euskal seme guziekin noiz zaitugu bat beharra? Gutartetik zaizkigula beldurra joan eta herra, ager dadin azkenean anaitzeko goiz ederra". (J.H. orr. 500)

Hau 1979-ko poema da. Dena den honek ez du esan nahi bere funtsean behintzat poeta beneditarraki garbi ez zuenik Euskal Herri bat eta batu baten deia, agian beste edonork baino hobeto Zaldubik bere "Zazpi Eskual Herriek bat egin dezagun" proklama hartan oihukatu zuena. Honela idazten du Iratzederrek bere Argiz Argi liburuan argitaratutako *Zer gizonak* 1949-ko poema luzean:

"...ez uka, bainan ixur, hela, erein, haurren ta elgarren baitan, zainetan dabilkizuen eskual-amodioa, bat dagon, muga ororen gainetik ere, eskual jende osoa" (A.A. 28)

Baina, luze begiratzen du donibandarrak eta Euskal Herria ez du gure muga estuetan lotuta ikusten, mundu zabaleko kontzertu barruan baizik, unibertsaltasuna euskal izatearen halabeharrezko osagarria bailitzan:

"Eskual seme bakotxak bi Herri dituela: Eskual Herria eta mundu zabala" (A.A. orr. 28)

Halabeharrezko esan dugu, *migrazioa* ere gure izakeraren *sinbotzat* jotzen duen heinean, sinbolo mikatza eta itxaropentsua ere be-

rean. Horrela adierazten digu batipat Zeru Menditik eta Argiz Argi liburutan, sarri gainera.

“Eskual Herriko gazte maiteak, eskual lurraren lorea,
nundik duzue zuen barnean duzuen urhe-gosea,
nundik amestu, diru egarritz, herritik kanpo joatea?” (Z.M. orr. 176)

Zernolako intentsitatez adierazi duen gainera joandakoen problema-
matika, beraien herrimiña!

Ilunbez, nigarrez eta hil-harriez bertzalde hartako
goiz-argi ezin hil, ezin ilunduan, ortzi ximixtaka
xuti berritz!

Nevada gainetan eta Koloradon, Xilen, Argentinan
eta nork daki nun herri minez hilak zure dei karraskaz
guziak pitz... (A.A. orr. 44)

Baina sinbologia historiari dagokion gertakizun historikoen arloa guztiz elbarri geldituko litzateke, gure ustez, bidai historikoaren egiazko jitea zertan datzan aipatuko ez bagenu. Arlo honetan poeta guztiz kezkatu eta larrimindua aurkitzen dugu, Iratzederrek *sekularizaziorako bidaia* gisa ikusten bait du Iraultza Industrietik honuntzako eta, beraz, arbuia garri, txarra, gaitza, fedegabeziarekin topo egin behar izan duen heinean behintzat. Benetan esango nuke hau drama pertsonal serioa gertatu zaiola Iratzederri, poematan adierazten duenaren arauera. Horrela esango digu *burdina* eta *dirua*, industrializazioaren sinbolo diren neurrian bilakatzen direla sekularizazioaren lekuko eta ikur.

“Burdinez balin bada geroan gizona
eta bihotz barnea diruz balin badu,
akabo da errotik jenden zoriona:
fedez gabetu denak dena baitu galdu” (J.H. orr. 520)

Bestalde, Marxismoak Elizari egindako salaketa jaso eta deia-
darkatu egiten du poeta donibandarrak irtenbidea ez dela ihesa eta
sekularizazioaren tipologia bezain garbi ikusten du egiazko kristau utopia. Entzun bestela lehenik salaketa:

“Zeruz nahi daukute lur guzia hustu,
zeruak gizontasun kentzen omen baitu...” (U.N. orr. 71)

Berehala jasotzen du erronka, zerua hemen eraiki behar dela adieraziz.

“Gizonik gizonena zeruz betea zen...” geroxeago zerau esateko:
“Ez da-eta otoitza ezaxol ametsa...” (U.N. orr. 71).

Dena dela esan behar da kezka beteta agertzen zaigula Marxis-
moak erakarri duen euskaldunarekin topo egiten duenean. Gutxitan
ikusten da Iratzeder hain malenkoniatsua, iraganak pott egin izan
baligu bezala.

“Migel Mari, Migel Mari
argia bila joateko
zertako hil zertako
barneko argi hori?...”

Aitzurra eskuan bazauden
gaineri beha:
biderik hoberena ez den
Martxen bidea...” (U.N. orr. 31)

Sinbologia historikoaren bigarren arloan, hots, *mitogintzarako fa-
bulazioan* sartzetakoan, aurrez aurretik adierazi behar dugu agian,
hemen erakusten duela Iratzederrek osijinaltasun ezarik nabarmenena
eta murriztasunik haundiena ere. Lau erreferentzia besterik ez dugu
aurkitu bere obra osoan eta ezagunak lauak. Lehenengoa Pindar eta
Lainon azaltzen zaigu, bere lehen poemarioan eta *Chahoren* fabula-
zioa jasotzen du, Atharratzeko ikusleak bere “Aztia Begia”-n hain kolo-
retsu eta bortizki eskuratu ziguna.

“Haurretikan dut maitatu Aitorren lur gozo hura...” (P.L. orr. 35)

Ausartago oraindik Zeru Menditik liburuko Intzola poeman.

“Intzolako erreka, erreka ilhuna,
dena haitzpe, chirripa, hats eta pilpira,
ilhunpetik auhenez maiz entzuten dutana
Eskualdun Jainko Semen Goizaren begira...” (Z.M. orr. 145)

Horrekin batera hartzen du Garibai-en garaiko Euskal Herri ga-
raiezinaren irudia, erromatar eta mauruen aurka beti garaile aterata-
koarena, hizkuntzan gorpuzturik erakusten bada ere.

“Berritz ere denerik haiz nausituko Eskuara,
erromano ta moroen garraitzale suhara...” (A.A. orr. 20)

Sinbolo gugandik hurbilagorik ere erabiltzen du arlo honetan, ikur-
rinarena kasu, (A.A. orr. 38) baina esango nuke indar eta zentzu
sakonenaz erabiltzen duena *hilarria*-rena dela, seguraski Mendebeko
Marietxe eta Okabeko gure protohistoriaren katedral izugarria ezagutu
duen gizonaren hatsari dagokion bezala. Beldurrik gabe jokutzen du
Iratzederrek sinbologia honekin. Hain zuzen ere guzti hau izango da:

- Gizonaren balio amaigabearen sinbolo
- berpizkundearen sinbolo
- harriz harri dabilen Jainkoaren presentziaren sinbolo
- euskal pizkundearen sinbolo, etzandako hezurren gainetik
bihotza sutu eta euskal gogoa xutik jarriko duena.

Horrela adierazten digu Jaunaren Hegala liburuko “Hil-harria”
poema inspiratuan.

Esan dezagun beharbada hori baino murrizagoa dela oraindik
Euskal Herri sakoneko *eletzarretatik* sorturiko sinbologia. Bi errefer-
entzia besterik ez dut aurkitu eta Pindar eta Lainon biak. Gainera ez
nago guztiz ziur nire irakurketa ehunetik ehun segurua den, baietz
esaten ausartzen banaiz ere.

Lehenengoa Barandianengan hain maiz agertzen den *Mari* edo
Maddi-rena litzateke. Iradokikorregia da testua beste zerbait izateko.

“Ilhunbeak haizatuz Artchilorat jin zait
ilheak harro harro, jin zait Urthe Berri:
bi besoak luzatuz, erraiten daut Garrait.
Dena nigar, dena irri.” (P.L. orr. 62)

Bigarrena Aralarren eta beste zenbait tokitan kokaturiko *dragoia-
rena* da. Iratzederrek gerrarekin lotzen badu ere. Baina hor dago,
indar bereziz.

“Zeruko hedoi beltzak sugartuz iragan da itzal latza.
Eskuak luze ta dena hezur sua botatuz ahotik,
hegalak gaua bezenbat zabal, iragan da zorigaitza:
guziak odol, guziak nigar uzten baititu ondotik...”

Sinbologia historikoaren esparrua amaitzeko *pertsonei sinbolikoen* arloa ukituko dugu, aipatu besterik egiten ez badugu ere, hau izanik Iratzederrek gehien azpimarratu duen bitartekoa... eta denen artetik zehatzena seguraski, iradokikorrena, poeta lohitzundarrak arreta haundirik egin bait du sinboloen aldarean kokatzeko lain diren pertsonaien hautaketa, iraganarekin lotuak batzuk, orainarekin besteak.

Iraganarekin lotuen artean, Iratzederrek ematen dien hedaduraren arauera, hauexek lirateke pertsonaia sinboliko nagusienak, sailkatuak:

Axular

Axularrengan, harria arima galtzeko arriskuan dagoen unean *euskal arimaren* haragitzea ikusten du. Axular aurkezterakoan jauzketan historikoa egiten du Iratzederrek, historian ez bada ere poesian zilegi dena, hots, Axularren garaian kokatzea Iratzederrek garai honetan ikusten duen prozesu historikoari buruzko ikuspegi beltz eta larria. Mesias gisa aurkezten digu Axular, inutaziorako eredu, bera bait da lur honen kantua.

"Haize burrunba, ortzi karraska, Larrungo gaina su pindar...
eta hedoen artetik jautsiz itzultzen zinen, Axular,
bihotz gogoak Jainkoz betherik, dena su, amets eta khar.

Zuk belhauniko, lantuz Eskuara, zabalduz Eskual goga,
burua sutan moldatu duzu, Axular phez beroa,
hil-hurren ziren Eskual Herrien bethiereko Geroa. (Z.M. orr. 130)

Garaia eta euskararen arazoa aztertzerakoan, berriz, garbi dago Iratzederrek irtenbide bakarra ikusten duela: *hil ala gaztetu*. Halere zera honetan datza gakoa: zer da gaztetasuna? Beharbada Roger Garaudyk adierazten digun bezala ulertu beharko genuke, denok oso zahar jaiotzen garela esaten digunean, historiaren, tradizioaren kredo eta usadio batzuen zasua izugarria gure bizkarrean, eta erabaki pertsonalak hartzeko gauza garenean bakarrik irabazten dugula pixkanaka, odolez eta nekez gaztetasuna. Aldiz, beldur naiz Iratzederrek aspaldian ezarritako eredu baten inutazioan ez ote duen jartzen, hau da, atzeranzko bidaian. Eztabaidarako konzeptua, dudarik gabe, eta sakonetik aztertzea atsegingo genukeena.

Axularren ondoren *lehenengo Sabino Arana*, geroko *Telesforo Monzon* jarriko nituzke. "Ene Aberri laztana auzi zara erbestepian..."

kantatzen zuen lehenengo Sabino Arana hura, industriazlitzazio prozesuaren etsai amorratua. Honela dio, ildo beretik, Iratzederrek:

“Gazte bihotzik diruak eihartua ez denik?
kaskoinduak zaiztela ba othe ditake?” (Z.M. orr. 113)

Eta geroko Telesforo, “lepoan hartu ta segi aurrera” izugarri harekin liluratu eta bultzatu gintuena. Ikusi nola jartzen duen poeta lohitzundarrak.

“Chuti, begia su-pindar. Chuti, Arraintzaleak,
zainetan berritz pizturik lehengoan odola.
Arrotz tiraineri gogor, chuti, Eskual Semeak,
eskualdun leihorreko harrokak bezala”. (Z.M. orr. 113)

Etchahun litzateke hirugarrenengo pertsonaia, gure euskal errealitate gogorrenen sinbolo gisa.

Hala dio *Nun habil orai?* poema ederrean.

“Bainan hik bertze sukarrik, bertze surik huen:
minez, maitez, errabiaz hintzen hi pertsutzen.

Ai, iragan, inharrosiz eskual- lur hoztua;
haugi nola gau-itzala, nola hil-reinua...” (Z.M. orr. 188)

Elcano ere ekartzen digu gogora gertakizun geografiko baten traszenditze prozesuan munduaren aurkikundea arimaren aurkikundearentzako eredu gisa planteatzen duenean.

“Zuetarik batzu ere munduaren sutzeko
Jainkoak berak hautetsi gizaseme bakarrak.
Itsas-lurreri nausitu lehengoan pareko,
ez othe dauzkatzue barnean su-garrak?” (Z.M. orr. 112)

Kurioski, modernitateko pertsonaiak hautatzen dituenean letra gizonetan jartzen du begia. Den denak, poetak, idazleak, bertsolariak, lurgi Oteiza ezik. Harrigarria da zernolako trebetasuna erakutsi duen Iratzederrek euskal munduarekiko atzekimenduan gailendu diren pertsonaiak hautatzerakoan. Kronologiak markatzen duen sailkatzea besterik ez dut egingo.

Basarri da Pindar eta Laino liburuan agertzen den lehena. *Basarri* batez ere herria jo duen gaitzarentzat SENDAKARI izango da alde batetik eta herri honek gerran galdutakoaren sinbolo. (P.L. orr. 37-38)

Oxobi, gero, euskaltasunaren pertsonifikazio (P.L. orr. 40)

Aitzol, *Eizagirre* eta *Monzon*, hirurak batera, kate baten hiru lotura bailiran, baina ongi bereizturik hirurak, bakoitza bere *Rol* sendakariaren arauera.

"Ikusi dut Aitzol fraiden artean ameska...
eta joan da, bere gazteen azken hil deiak entzunik;
joan da eta hil... heien odolean bere odola emanik
eskual errautsetan bertzen amodioz auhenkatuz: Barka!" (A.A. 26)

"Ikusi dut Eizagirre.
Euskal zorigaitzak, atsegabeak eta herioa
iragan zitzaizkion barne barnean..." (A.A. orr. 26)

"Ikusi dut, Lapurtar besta batean, Monzon,
hauts beltzen artetik doan arimodun sugarra
galerna ihurzurien ondoko ortz adarra..." (A.A. orr. 26))

Arresebeitia, *Lauaxeta* eta *Lizardi* present, oro present izendatzen ez baditu ere, beren poemen kutsu bizia duten ahapaldien bitartez.

"Eskual ama hiltzer ireki eta
bertzeak fereka, bertzeak arta!..." (A.A. orr. 32)

Nork ez ditu entzungo "Asaba Zarren Baratzeko" edo bizkaitarren Amona xaharraren oihartzunak?.

Iurgi Oteiza gero, eta bere Arantzaruko irudiak, zeini interpreta-pen guztiz traszendentea emango dien. (A.A. orr. 77), *Lafitte*, euskal-dunentzat sinbolo bera ere.

"Tiroa bezein bero
jeiki zinen jeiki.
Eletzar, ele zoro
jasanez ausarki,
Zu, ximist ala tiro,
beti xuxen joaki." (U.N. orr. 17)

Eta *Salvatore Mitxelena* azkenik, Iratzederrek zarauztarrara *Confixus* obrarekiko paralelismora erakusten digunean. Eta ez behin, askotan baizik.

“Berritz du Kristok pairatzen
Eskual-Herriko apezeen
bihotzean,
euskaldun gazten oinazen
kurutzean” (U.N. orr. 41)

Euskal sinbologia historikoa *Sendakaria* esan dugu behin eta berriro, mitogile eta utopiagile den heinean. Horregatik pertsonaia historiko guzti hauen oihartzuna ekarri ondoren, laburpen moduan, aurkezten digu Iratzederrek euskal utopia horren formulazio poetikoa. Aipuz luze xamarra izateagatik ere, osotasunean emango dut. Merezki du:

“Ibil eta noizbeit, maitatzearen bortxaz,
eskualdungoaren zabaltzearen zabaltzeaz,
sartuko zaite, sartuko gare, irrintzinaka ta kantuz
mundu bazter guzietarik goiko eskual xokoan.
Sartuko, ilunbe ta herio guziak gaudituz,
hemen maitatu eskual itzaletarik izaik egiazkoan:
zeruetan den Mundu berriko Eskual-Herri betierekoan.
Sartuko eta Iganen, osteka, ibaika, uhainka;
Aitzol, Eizagirre, Monzon eta oro
elgarri besarka, elgarri goreska;
oro dohatsu, oro kantuz ta kantuz,
osteka, ibaika, uhainka, irrintzinako
Iguzkien Iguzki den Jainko Gizonari buruz.” (A.A. orr. 28)

Hor daude Euskal Kristau utopiaren osagarri guztiak, azken produktu gisa San Mateoren 25. atalburuko gizon zoriontsua emango digutenak..., sala Marxek bere utopian deiadarkatzen zuen gizon poeta.

Aphezaren zereginarekin loturiko sinbologia

XX. mendearen amaian halako sailkapen batek bitxi xamarra ematen badu ere, uka ezina da Iratzederren poesia barrutik ongi aztertu nahi duen orok behar hainako garrantzia eman beharko diola arlo honi. Garrantzi haundia, ezpairik gabe, arrazoi batengatik batez ere, hots, bertan azaltzen direlako Iratzederren sinbologiaren berezitasunik nabarmenenak.

Zera esango nuke:

- Arlo honetan Iratzederren sinbologiak *ikuskizun* aurpegia hartzen duela, kontenplariaren prozesu mistiko baten ondorena. Benedi-tarraren poemek sarri *ikuskarien* itxura dute, itxitako begiei jakituri iturri berezi horretatik, emariaren oparoan datorkion ur supranatu-rala. Honek nolabait gizon izakerari ikuskari horren ondorengo apez izakera itsatsiko balio bezala. Orduan, ikuskaria eta gero joko du Iratzederrek apezaren rolaren bihotzera: Euskal apeza, Iratze-der, Jainkoa eta Herriaren arteko *zubi* izango da.

“Nahi nuen bihotz osoz nere Jainkoa maitatu;
nahi nuen indar oroz Herriarentzat bermatu” (Z.M. orr. 97)

Zehatzago adieraziko digu hori Intzola poeman.

“Zure aphez eskua altehatzen baituzu.
Jainkoaren gozoa nitan (herriagan) ichurtzeko”: (Z.M. orr. 144)

- Sinbologia hau, bestalde, *sinbologia onirikoa* bilakatuko da asko-tan eta askotan, poeta amets haundi baten partaide egin den mo-mentutik, aluzinazio utopiko baten hartzaile denetik. Sinbologia oni-riko horren arauera Iratzederrek
- a) Haitz zaharra berbizierazteko ikusiko du bere ametsa.

“Erranen dut nekazailer: “Iraul bozik zure landa”.
Gazter berriz: “Egon garbi: ederra da zure enda”.
Bihar aphez izanen naiz: haitz zaharra biziko da...
“Maite zaitut Sort Herria”. (P.L. orr. 36)

- b) Alegorikoa bilakatuko da bere izakera.

“Bere hegalak zabalik hegaztin baten pare
iduri du joan nahia maldatik airez aire:
bainan lurrari josia egoten da halere
munduari emateko beti zer nahi lore”. (P.L. orr. 53)

Eta askatasun izate horrekin lotuta bere betebeharra.

“Jainkoaren gudua hasiko baita laster...
argiaren ekartzeko ilhunpean daudenen...” (P.L. orr. 53)

Izate horrek baditu beste zenbait bereizgarri. Besteak beste, ari-
metan lorialako sua ereingo duen laboraria izatea, Jainkoa eta arimen

arteko traba izan beharrean, Jainko biziaren iduri bizia izatea, Argiz Argi poemarioan erakusten digun bezala, orr. 13,72 eta 89. Azken batez herriarekin bait da fraidearen konpromezua. Honela dio giltzatuak dauden gazteri eskainitako "Honi bakarrik" poeman.

"Zuen bihotzak, amor emanik,
huts eta ustel ez diton,
otoitz kartsutan zuekila bat
hara fraideak nun gauden". (J.H. orr. 487)

c) Guzti hori, salbamenerako sendakuntzarako dela bere izatea. Horrela adierazi beharko du Isaias igarleak Kristoren figurazio gisa aurkezten zigun *oinazezko gizonaren* tankera. Cupidura, lehenik, eta gure bizitza honetan maiz atsekabea lege denez, norbereganatu beharko du guztien atsekabea, minaren zinezko bozkario egin arte bere bizitza, ibil ez gaitezen, abereen pare, triste, lurrari begira.

"Heldu naiz heldu, Kristok suturik, idor ditela begiak.
Atsekabeak neretzen ditut, neretzen aphez jauntzia.
Nere baitarik ohiltzen ditut lurreko chede guziak
nasaikiago ethor dakitan goiko zorion bizia.
Sort-Herriari hartuko diot bere bazterren lillura
eta bihotzez, bazterrez bazter, auhenen alde banao,
irri bat bezein arin eta boz, zabaldu nahiz lurrera
zorionaren gozoa." (P.L. orr. 72)

d) Horrela gertatuko da *Arkadia* espiritualaren egile eta lekuko, herria versus hiria kontrajarketa ongi markatuko duen Arkadia.

"Jaunari eskaintzeko gure Sor-Herria
baitzoari bihar bozik gain urdin hoitara,
ez egon goresmenek hirian josia
zoazi oihetan barna, zoazi Intzolar." (Z.M. orr. 144)

— Sinbologia *kerigmatikoa* azkenik, exaltazio, gorespen bihurtzen dena, ikuskizun sortzaileen gainetik bizikizun egiten delako. Eta hau batez ere momentu eta egoera guztiz erabakiorretan gertatzen da, poetak bere barneko indarrak boteretsuenak: *Eros* eta *Pathos*, beren hezur eta haragizko lekutze lurtarretatik erauzi eta sublimazio transformatzailearen hegaletan garraiatuak Jainkoagan kokatzen dituenen. Horrela zera esango nuke, Iratzederren poe-

sian erosek toki guztiz murrizta duela sexu bilakatuta, ezerez agian, eta bai ordea *Agape* egina, kristau tradizio aszetiko eta mistikoren arauera. Beraz, Iratzederrentzat *Agape* bihurtu da *Eros* eta maitemintze prozesua bera trszendituta gelditzen da sinbologia kerigmatiko honetan.

Askotan adierazi du Iratzederrek, batez ere *Agur, Jesusen Ama* kantuaeren doinua erabiliz *Zeruko maitea* poeman. Nolabait maitemintze prozesuko elementu guztiak agertzen dira:

- Zato nere choratzera...
- itxarotearen ezinegona...
- zure lilurak nauka josirik...
- ikustearen poza...
- askotako tristeziaren irtenbidea... (P.L. orr. 67)

Zeru Menditik liburuko "Oi ene bihotz barneko..." poeman, berriz, honela dio:

"Noiz izanen dut bihotza amodioz errea?"... (Z.M. orr. 109)

Eta Argiz Argi liburuan giza maitemintzearen terminologia erabiltzen du Jainkoa eta giza bihotzaren arteko maitemintzearen figura bezala.

"Bihotz bat egin zuen eta bihotz bi amodioz jos zitezen bat bertzeari..." (A.A. orr. 34), liburu berean edozein maiteminduen itsasertzeko solesaldiaren eszena eskaintzen digularik. "Itsasoan" izeneko poemak Genesisen hasierako paradisuako arrastirien parafrasia emango luke. Itun Berriari eta Iratzederrek hain maite duen itsasoagatik ez balitz. (A.A. orr. 46).

Hala eta guztiz ere esan behar da, Iratzederrek bizierazten digun amodioa trszenditua, sublineatua izan arren, sarri ez zaiola hurbiltasunik, xamurtasunik falta. Inon baino hobeto ageri da Aritatchi poeman. (Z.M. orr.171)... eta liburu bereko Ene Arreba-n.

"Osoki diot egin Jaunari
zure-zuretzat maiz kantuz ari
bihozño hunen eskaintza..."

Bai maite zaitut eta gehiago
ni baitan orai pil pil baitago

ene arreba, ene maitea,
 ene bethiko amets lorea...
 Jaun Goikoaren bihotza". (Z.M. orr. 122)

Berdin Pindar eta Lañoko "Zarrapo" poeman (P.L. orr. 87), azke-
 nean sublimazioaren sinbologia kerigmatikoan poeta Jainko xortaren
 xurgatzaile bilakatzeko eta bere bihotzaren amodioa "Ruskal lore",
 "euskal amets", "euskal xorta", eta "euskal ortzadar". (Z.M. orr. 144).

Nola hala esan dezagun, aintzineko monakismoaren eskematik
 ateratako hirukiaren zerbitzuan jarritako sinbologia dela: Jainkoa,
 Iratzeder Herria: Jainkoz bete, gero betetasun hori herrian hustu ahal
 izateko. Garbi ikus daiteke Zeru Menditik liburuko "Su eta Ke" poe-
 man. (Z.M. orr. 121-122)

Euskerarekin loturiko sinbologia

Arlo honetan Iratzederrek dagoeneko ezagunak zaizkigun ele-
 mentu sinbolikoak erabiltzen ditu, nahiz eta batzu ezohizko indarrez
 erabili eta jazkera poetiko pertsonalez. Eta esparru honetan bai jasan
 duela Iratzederrek izugarritzko aldaketa. Aldaketa kualitatiboa esan
 nahi dut, tonuerari eta premiari dagokiena. Puntualizatu egin nahi
 nuke hau. Poeta gutxi egongo da bere euskararekiko eta Euskal He-
 rriarekiko atxekimenduaren konpromezua Iratzederrek bezain urrutira
 eta zintzo eraman duenik. Hontan ez dut inolako zalantzarik. Tonuerari
 buruz ari naizenean zera adierazi nahi dut, Iratzederren euskararen
 esanahia eta egoerarekiko ezagumena sakontzen joan den heinean
 aldatzen joan dela errealitate horrekiko poetaren jarrera eta adieraz-
 penan. Hau garbi ikusteko ez dago bere poemarioak kronologikoki
 aztertzea bezalakorik eta berehala somatuko dugu prozesuan so-
 tilitzen joan dela poetaren ahotsa, sotiltzen, zorrotzen eta sakontzen.

* *Pindar eta Lañoko* poetarentzat:

Arbasoek utzitako hats beroa. (P.L. orr. 6). Hatsaren sinboloa oso
 da errekkurrentea Iratzederrengan. Honela dio Detepareren sautrela
 komentatuz.

"Eskualdun gaitzen kharra, amaren gochoa,
 itsas, mendi azantzak dauzkatzu, Eskuara.
 Zu zare arbasoek utzi hats beroa". (P.L. orr. 6)

Poema berean azaltzen digun zein garrantzizkoa den euskararen
 gaurkotzea.

“Ez egon ilhunpean zato jauntziketa,
urhez eta iduzkiz beztiko baitzitut...” (P.L. orr. 6)

Berehala jazkera horren sinbologia adierazteko: argi zirrinta, lo-reak, hitz beroak, zeru pindarrak... (P.L. orr. 6)

* *Zeru menditik* liburuan beste tonuera bat hartzen du diskurtsoak eta horren arabera aldatzen da sinbologia ere. Euskaldun Ametsaren sinbologia aurkezten digunean bost ardatz hauen inguruan eihotzen du.

- a) Hiltzera zoan Euskal Herriaz deneri mintzo kartsuki
- b) Horrela piztuko da “Aintzina”: Eskuara.
- c) Jainkoari otoizka sugar dadien Herria.
- d) Denak bat eginik (Orreagan eta Gernikan), erdarak jan bait gaitu
- e) Eraiki ahal izateko betiereko Euskal Herria: Gora Jaungoikoa eta Gora Eskuara. (Z.M. orr. 105).

Horrekin batera, lehenengo eta azkeneko aldiz bere poemetan, Aberats beltzen sinboloa erabiltzen du —Arauaren eraginez agian— euskara traizionatu duen goi burgesiaz mintzatzeko.

“Bertze Aberats beltzek bezala, ez utz Herria biltzera:
eskualdun kharra harturik zoazi, zoazi gainez gain ta bentzun,
irrintzinaka Eskual mendiek sutan dioten zerura:
“Gora Jainkoa! Gora Eskuara! Gauden guziak Eskualdun!”(Z.M.106)

Zeru Menditik liburuan euskara euskal arimaren zaintzaile bait da (Z.M. orr. 132) eta bera ere gure kantuaeren soinu-rik nagusia.

“Eskual-soinuz doakizu
ene arima urtua;
eta soinu-rik sendizazu
ottoren lehen musua” (Z.M. orr. 186)

* *Argiz argi* lanean, erradikalizatu egiten du zertxobait tonuera eta elementu berriren bat gehitzen dio aurreko planteamenduari.

- euskera da euskal lurren soinu-moinu ozena
- bera da gogoaren lasaigarri
- bera Jainkoaren Mintzoaren oihartzun. Uste dut puntualizapen hau guztiz garrantzizkoa dela, ia konpromezu maila bera eta

bereizezinean jartzen bait ditu bi errealtateak: Euskera eta Jainkoa "Eskual Anaiak" poeman ikusten den bezala (A.A.68)

- Aiten bihotz gogoz barneraino sugartu beharrean gaude. (A. A. orr 19-20)

Geroxeago orru egingo digu erdaratik euskararako bidaia egin beharrean gaudela.

"Ai, ondikotz! eskoletan erdal mintzoz asea,
arrotuxe hitzaizkitan eskual-mintzo nere...
Bainan tanpez ahalgeak nahasirik barnea,
piztu zaitak ahal-oroz eskualtzeko xedea..." (A.A. orr. 19)

* *Uhaineri nagusi*-n barru barrura jotzen du. Euskara, bizi ahal izateko behar dugun arnasa da. Indarrez esaten digu euskararik gabe gure herriko bizitzak galdua duela berea.

"Zertarako, loretan, hain xoragarri den hura?
Zertarako zeruan, izar baktxen dirdira;
eta bihotz barnetan, amodiozko pilpira?

Zertarako jakin ba Jaunak eginak garela?
Zertarako bilaka Hark amestu bezala;
Edo argi hastetik jauzaraz argi zabala?

Zertarako begira
Eskual Herrian Eskuara?" (U.N. orr. 20)

Gure euskal iraun beharraren planteiaketa ere euskararen ildotik egiten du.

"Irautekotan denek bat behar, eta guk ez bat egiten...
eskual gizonak noiz ote gare denak denak bat bilduren?" (U.N. 22)

Azkenik bizitzak ia ez duela merezi euskararik gabe eta Belokeren erdaltze prozesua izan dela bere bizitzako tragorik miketzenetako aitortuko digu Iratzederrek.

"Hori dut beraz, Jauna, nere kurutzea:
Belokeren erdaltzea.

Eskual-Herria nahiz Eskual Herriago
bai eta goiko argiz dirdiratsuago,
gazte gaztetik nuen nik apeztu gogo...

Gau batez behin banaiz hiltzen kurutzean
aurkituko dukete zaurien artean
Jainkoa eskual-kantuz nere bihotzean.

"Eskual Herriarentzat zer irabazia,
zuk eskainirik ere Jaunari bizia,
ordukotz denek bada eskuara utzia?" (U.N. orr. 51)

Uste dut gutxitan kantatu dela bizitza baten auzia halako indarrez, halako larriminez eta halako premiaz. Lehenengo Iratzeder folklorikoago harengandik urruti gaude, zauri irekiaren ikuspegian, ia adjetiborik gabe eta urinaren kolore bakarraz.

Dialektikaren sinbologia

Ted Hughesez behin zera esan zuen, egiazko poemak eta egiazko sinbologiak dialektikoak behar dutela izan, aurka jarritako indarren arteko talka eta azkeneko batasuna. Hontan Iratzeder maisu dela aitortu beharrean gaude. Bizitzaren arlo guztietara hedatzen du dialektika hau, naturatik gertakizun historikoetara eta hauetik pertsonaietara eta egoeretara.

a) *Otoitzera*

"Doi bat aberetu:
soinuz burua gogor,
atzerriko zare histu,
zozotu eta mokor."

"Orai zuri beha nago
lo zurrungan egoki,
zenbatenaz urusago
naizen ni bazinaki"...(P.L.14)

b) *Itsasora*, hiltzaile izango bait da alde batetik eta, mugagabe denez, Jainkoaren sinbolo. (P.L. orr. 56)

c) *Geroa-lañoa*, bizitzaren bikoiztasunaren islada (P.L. orr. 63).

d) Axular bera aurkezterakoan zera esango digu:

—"Saran duzu hil errautsa..." eta bestalde, "bihotz barnean zuk piztu ametsa" (Z.M. orr. 132-133).

e) Hil ala Gaztelu, kontrajarketa, halere ez dakigularik zer den gaztetasunaren kontzeptua. Esperantza bat ala, lehen esan dugun bezala, atzeranzko bidaia? (Z.M. orr. 132-133)

f) Sinbologia onirikoan hain garrantzizkoa den *gaua* bera, Jainkoaren ausentzia gisa har daiteke ala Jainkoarekiko topaketa une bezala.

“Bi gau, oi bi gau luze, nigarrez nagola,
gainez gain harat hunat oihuka nabila:
nere Jaun maite hori suntsitu zaitala...” (Z.M. orr. 138)

edo “Bihotza zoin ilun,
deitzen ninduzun;
eta nik, tuntulun,
ez zaitut entzun” (J.H. orr. 529).

Baina baita topaketa une ere eta halakotan txoratze moduko pa-
rada.

“Izarrak, han badago
dirdiran bethiko
pindarka bihotzera ichur zadazue,
gaur zora nezan eta amodioz erre” (Z..M. orr. 139)

h) *Mundua versus komentua* edo behin edo behin *taberna versus korua* aurkezten digun kontrajarketa maiz agertzen den prozesu dialektikoa da Iratzederren poesian. Ongi ulertu beharrekoa, mundua Itun Berriko pentsakera teologikoaren arauera ikusten bait du, Jainkoaren erreinuaren aurkako erralitate guztiz materiale gisa.

“Ez zaizte bertzeekin aiko ostatuetan kantuz
bainan zer kantu beroak, mozkor Jainkoz ta zeruz,
ditugun guk kantatuko, elgar funski maitatuz”.
(Z.M. orr.146) ...edo “Chiriorat Ukurtuak” poeman:

“Kanpoan aize burrunba, marruma eta hil sistu;
elizan daldara-dantzan
zeru itzalak zabiltzan;
kanpoan denek hil sistu, eta guk kantu-ta kantu” (Z.M. orr. 147)

i) Lehen Jainkoarekin erlazonaturik aurkeztu badugu ere, beste era-
tan oso normala da *presentzia-ausentzia* jokoa, bere arrebaren ka-
suan, esate baterako.

“Luzaz gaude amets-kantuz ethortzen zarenetan;
eta, Jainkoan galdua ni utzirik gain huntan,
behakoa lanho zoazi urruntzen zarenetan”. (Z.M. orr. 153)

j) *Gurutzearen* inguruan kokatzen du Iratzederrek beste zenbaitetan
kontraesanaren dialektika.

“Jamatit, beharko beltz, beharko zabala
Jainko Jaunaren maitez, hara guk bezala
Belikeko lur huni gaur josi zarela.

Amaiekin eginez lan, othoitz ta kantu,
ai! nola behar zaren hil arte saindutu
eta kurutzearen gozoaz gozatu” (Z.M. orr. 173)

- k) *Ipar haizea* versus *hego haizearen* forma ere hartuko da, heriotza eta bizitzaren arteko lehia, hotza eta beroa, monotonia eta kromatismoaren artekoa azpimarratzeko.

Bere poemarik borobilenetakoen jotzen dudan “Jainko Bilari”-n honela adierazten du:

“Hor, eskual mugan geldi-araziz iphar aize hilgarria,
Ez duzu hemen sartzen utziko gezurra eta lohia
zuk, zerurako galernen pean gizalde hunen argia”

“Oi Lazkanoko fraide anaiak, idek ba hobi ziloa
eta sistuka, zirimolaka iduri aize-hegoa
mendiz menditik ethor bekigu, ethor, haren hats beroa”
(Z.M. orr. 182-183).

Lehen ere aipatu dugu industria versus baserria, Sabinoren garaian bezala ulertua eta Iratzederrek ematen dion ertenbidea, hots, lehenengo euskaldungoaz piztea mende berria. (U.N. orr. 68-69). Aipatu dugu ere Gerra Garaia versus oraina (U.N. orr. 38) baina ez genuke arko agian bereizgarrienetzat jo ditzakegun azkeneko hiru talka dialektiko aipatu gabe, Iratzederren sinbologiaren iturririk josienetako egingo direnak. Hirurak bizitzaren zentzuarekiko zerikusi haundia dute.

- L) Lurrera doan *gari ebakia*, heriotzaren sinbolo eta, aldiz, gorantz jotzen duen *pindarra*, bizitzaren lekuko. Horrela dio “Xorta-xortaka” poeman:

“Xorta-xortaka naiz ni
 egun oroz hiltzen,
lurperaino deraman
 heriorat urtzen.
Pindar pindarka naiz ni
 egun oroz pizten,
zeruraino daraman
 bizitzerat sortzen”. (J.H. orr. 528)

- m) *Hodeiak*, bestalde, gure bizitzaren norantza ezezagunaren sinbolo izan daitezke baina, era berean, Jainkoaren orojakintzarenak ere.

“Zeru zolan emeki emeki
zenbat hedoi ibilki ibilki...
norat goazin nork daki, nork daki?”

Norat goazin nork daki, nork daki?

Zuk dakizu, Jainkoa,
zuk pizturik baitoa,
gizaldeen gogoa...
zuk dakizu, Jainkoa...

Zeru zolan emeki emeki
zenbat hedoi ibilki ibilki...”(J.H. orr. 534)

- n) Azkeneko utzi dut arlo honetako Iratzederren sinbologia iturburu nagusia: *geroarekiko kezka* markatu ondoren *esperantza haundiaren kantuan* batetan eta mugaletzen duena. Bultzagarria gertatzen da poeta lapurtarrak islatzen duen ziurtasun itxaropentsua.

“Gerorako urtek zer buru-hauste,
zer galernak dakarkite?...”

Izarrak baino ederragoko
zure dirdir itsasoan,
hartuko nauzu betiereko

azken jauzi hats-hantuan” (U.N. orr. 36)

* * *

Lan hau bukatzeko eta orain arte erabili dudan taxonomia sailkatzailetik kanpo gelditzen ba zait ere, guztiz legezkoa dela uste dut hau hemenka agertzen diren beste zenbait *sinbolo* aipatzea, sarri, sailkapenetik at gelditzeagatik, iradokikorren, indartsuen, koloretsuen gertatzen direlako, kasu honetan behintzat.

Esan dezagun, ziurtasun haundienez, Iratzederrentzat *Jainkoa* dela sinbolo guztien iturri naroa. Bere hemeretzi urterekin idatzitako “Begiak urdin” poema zoragarrian adierazten digu lehenengo aldiz.

Begiak urdin,
zangoak arin
zenbat irri dut egin.

Gogoa airez aire
bihotza ere
guziak eder dire.

Begiak urdin,
zangoak arin,
Jainkoa dut nerekin.

Haurrak ere, xamurkiro, xamurkiro, argitasunaren, garbitasunaren, maitasunaren, edertasun hauskorren eta era berean, edertasun trszendentearen ikur eta pertsonifikazio. (P.L. orr. 68).

Liburu bereko Pa! poeman freskotasan apartaz eskeintzen digu *Zoriontasunaren* sinboligia,

“Kaputchinetan badire
bi lerro lore
gorri ta ori
iduzkirat irriz ari”; Chapaldiarekin hasten den xarmari horretan.
(P.L. orr. 78).

Iratzeder zeruari irekita bizi den gizona izateaz gain, gizatasunaren indar eta kate guztiz lurrari lotutako poeta bait da, begiak zabalik beti, eta bidean tinko bere oinak, lohitsuia izan ildoala hala —udan bezala— bedartza. Lurrearekiko atxekimendu horretatik datorkio Iratzederri sinboloen jositasun hori, lurra, lehengoz eta behin, gure betetasunaren iturri bait da.

“Sort-herriko bazterrak ar zaizte mintzatzen.
Zuen gogoeta hok jauzaraz bet betan,
lurpe ichil hortarik nitan sar ditezen.

Eta pertsularien tanpezko su hortan,
arkaitzetarik sortu Eskuara harturik
gaztentzat ematen dut Herria pertsutan” (P.L. orr. 19)

Lurra Iratzederrentzat Euskal lurra da, bere gazte denboran bati-pat, eta gero ere bai, gudan, gerran dagoen lurra.

“Ichilik nago eta gain huntan zerutik hurbil galdua...
nik dautzut eta irabaziko oraiko Eskual Gudua:
ez othe dugu menbeitik gauaz entzuten ene kantua?” (Z.M. 126)

Denok dakigu Euskal Gudua termino oso zabaletan ulertu beharreko sinbolismoa dela, beharbada zeruko Jainkozko Euskal Herrian amaituko dena, baina ezin uka 1936-ko Españako gerrarekin eta Munduko II. gerratearekin guztik lotutako fenomeno dela. Argi horretan irakurri behar dira zenbait eta zenbait poema eta berdin bere inguruko iruditeria. Aberkoia, noski, Zeru Menditik obrako Askatasun Eguzkia bezala, benetan aparta bertso hauetan.

“Eta gaupean berritz elgarri ukurtuz,
kurutzatuko gare, ichil eta arin.
Barnean pil-pil berak, aiko gare kantuz
Jainko Semen goiz hura laster argi dadin” (Z.M. orr. 145)

Edo “Jainko Bilari” poema luze eta iradokikorrean, eskaintzen digun Valhalako eta Europa ifarraldeko irudia, garaipen zeremonian burezurak altxatuta edaten zutenekoa.

“Dantza-mantzari altcha zuen su-besoak,
zirimolan eskain eskual-khe gozoak,
eskual-jende guzien arima beroak
noizbeit hurrupa ditzan zeruko Jainkoak”. (Z.M. orr. 183)

Gerra, hain zuzen ere, *kalte absolutuaren* etxea bait da, Euzkadi amaren bularrak odolez bete eta haurñoak hurrupatzen beharko duena (P.L. orr. 20). Dena ilunduko bait du eta argi guztiak itzaliko (P.L. orr. 44), euskal soro eta mendietako bizitasunaren ikur guztiak berak heriotzaren aingeru bihurtzeraino.

- *Ezkila*, gerraren aingeru.

“Begiak ilhun, begiak gorri,
guziak zaizkit ethorri,
dang, dang, jo baitut egun ezkila
“Gerta ote dugu gerla?” (P.L. orr. 45)

— *Pottoka* bera, gerlan hildako guztien iduri izango zaigu.

“Larre gain zabal hartan orhoit zaren behin
nola zaikun emeki hurbildu pottoka,
muthur punta churi beltz, zaintsu eta arin,
doi bat egin ginezon eskuaz fereka?...” (P.L. orr. 51)

Azken batez bertan ageri bait dira *zorigaitzezko Euskadiren* iku-
rrak:

- Odol berozko iturburua.
- Anaiaren tiroa
- Haurñoa salbatu nahiz ihesean doan amaren izularria.
- Sutan dagoen sortetxea.
- Guztia justifikatzeko erabili den Jainkoaren izen likitsatua. (P.L.22)

Gerrarekin lotuta ikusten du poeta lapurtarrak bere poemetan beharbada gehien azaltzen den gaia: *Aberriaren hobiraketa*. Hiru liburu ezberdinetan aurkitu dut gaia, eta sarri ikututa bakoitzean.

Sos egarriz ta urguiluz...
soinuz goazi eta sistuz
Eskual izaitearen
eta Fedearen
ehortz bestetara...

Entzun eskualdun kantuak
ilhunpetik,
lohipetik... (Z.M. orr. 192)

Sinbologia arras diferentez joko du gai berdina Argiz Argiko "Liru-
ri", Salvatore Mitxelenari oparitutako poeman

"Eskual-lurreko arima beha zoin den eri...
haren hil-hurren oihua liru bai liruri
helaraz zozu otoizka seme Jainkoari..." (A.A. orr. 33) eta liburu bereko
"Ai! Haren burua" izenekoan.

"Munduko herriak, munduko jendeak hilen dire denak;
gu ere: zuzen da, izigarri zuzen, zainetan baitugu
bekatua..." (A.A. orr. 45) edo "Jo soinua jo" poeman (A.A. 99).
Fenomeno bera gertatzen da Uhaineri Nagusi liburuko poema askorekin. Nahiko
litzateke, muestra bezala. Hori dut beraz... (U.N. orr. 52) Saindu berriak (U.N.
orr. 82) eta Aitatxi, urte on! (U.N. orr. 89) aipatzea.

Ondorioz, *itzal beltz* bihurtzen zaigu,

- errabian erretzen dituen edozein jenden bihotzak
- lagunen begiurdinak goibeltzen dituen
- gizon guztiak atsekabetan ibilarazten
- Oro begi beltz, oro nigarrez... (P.L. orr. 72)

Halere, alderantzizko sinboloak ere gerraren errealtatearekin loturik agertzen dira. *Irrintza*, horien artean, askatasunaren ikur (P.L. orr. 22) edo *fedea* eta *Lege zarra*, motibo berdinarekin (P.L. orr. 48). Sabino Aranaren ildo beretik jarraituz *enda garbia*, jatortasunaren iduri izango da (P.L. orr. 36) eta *atzerria*, etsaigo moralaren lekuko.

“Atz-herriko hats ephela
ez dakioten nausi, Amatto begira”.

Horren arauera gerta lekiguke GEROA esperantza historikoaren sinbolo (P.L. orr. 42 eta A.A. orr. 20)

Gerraren gaia alboratuz, esan dezagun Iratzederri ez zaiola falta *irrealismo naturalistari* dagokion sinbologia bortitza, batez ere Zeru Menditik liburuko Golgothan ikusten den bezala.

“O! ni ez nauke, heldu naiz eskuak luze, ahunpez,
zango odoltsu horiez fereka eta musuka...
barnea zauri, heldu naiz min minez urtu beharrez,
zuhamiperat doazkon odol chirrichter nigarka”. (Z.M. orr. 101)

edo...“Ez utz Amaren begiak

Haurraren odol beroan nigar hiparka urtzera”. (Z.M. orr. 102)

Sentsualtasunaren sinboloak, bestalde, fereka, musua, xamurtasuna, izadiarekin lotuta aurkezten dizkigu: itsas haizearekin, hatsarekin, itsaso amarekin. (Z.M. orr. 111)

Pasioa ere itsasoarekin batera, “arraunetan su” mintzatzen zaigunean. (Z.M. orr. 111)

Beretik jarraituz, eta hau lehen aipatu dugun zerbait izan arren, *maitemintzea* Jainkoagan burutu behar du fenomeno izan arren, garbi azaltzen dizkigu bere eginkizunak:

- Arimaz bat izan, euskaraz.
- Elgarren ariman sartu, elgar barnago maite.
- Maitasun osoa egin, bertze bizi hartaraino maita dezagun.
- Gorez, beha eta gurtaratu betiko amodioa sortzen duen Jainkoa (Z.M. 155)

Iratzederri ez zaio falta afektibitatearen arloko *amaren* zeregina-
ren iruditeria ere, Zeru Menditik liburuko “Amatto bihotz zabala” poe-
man ikusten denez. (Z.M. 158-159).

Eta ez zaio falta azken errealitatearen aurreko sinbologia bortitza, boteretsua, *heriotzaren* aurrekoa, fraile baten herio orduko momentu solemnearena.

“Aspaldi dute ahantzi jendek haren izena;
nork daki ere munduan orai haren izana,
zerumeak bi lerrotan gelarat heldu zaizko,
zerumeak bi lerrotan gelarat heldu zaizko,
begiak zeru ameska, gau hegalak soineko,
anaiaren azken hatsa othoitzez aphaintzeko...” (Z.M. orr. 156)

Bukatzeko zera esan nahi dut. Postmodernismo guztien aurka Iratzeder *poeta fundamental* dela, oinarrizko fundamentalismo beti lotua eta horrexegatik ez dituela inola ere arbuiatu fondatzaile diren *errelato haundiak: fedea-aberria-jainkoa*. Baina Iratzeder ez da itsu itsuan iritsi azken jarrera horretara. Larriminaren txarrotik edan du.

“Barnetik zaiku husten hasia
Eskual-Herriko bihotza:
erdal laparrak, erdal loreak
gutan nausituz dabilta.
Loaren loaz ez gaitezen hil
nolaz ote ni ez mintza...” (U.N. orr. 82)

Ezagutzen du izan behar dena eta ez izatearen *drama* pertsonala.

“Jendek Zu zaituzte
bilatzen;
eta, nun emana
ez naizen,
Ni baizik ez dute
aurkitzen”. (J.H. orr. 473)

Posturdentateak ekarritako aldatzek beldurtu egiten dute.

“Gaurko aldatzekin
mozkor gaituk mozkor,
ez gehiago jakin
zer garen edo nor”. (J.H. orr. 522)

Eta badaki *deslilurapena* dela lureko guztiaren hutsaren ordaina.

Zenbatez gorago doan,
narabilen ametsa!
Zenbatez barnago dutan,
bihotzean hutsa! (J.H. orr. 552)

Ezagutzen du, edonork bezain ongi ezagutu ere, *giza mingaziarren* tragedia.

“Jauna bai Lurra nahi nituen
biak maitatu nik osoki,
bainan, haatik, gutarik zer den:
bihotz bat baizik ez izaki...” (J.H. orr. 553)

Ikasi du polaroiden itxura hartu duen gure mundua esagutzeko
zein beharrezkoa den *barneko begia*.

“Nola Jakobe Jakoben
gauaz lurrean etzanik,
zoin gustuz lokar nindaken
ikusiz gauzak barnatik...” (J.H. orr. 554)

Edan du *malenkoniaren* ardo mikatza.

“Ametsetan zaukana
nork ez duke galdu?
Ez da nehoiz mundua
nahi dugun mundu” (J.H. orr. 559)

Horregatik, errelatoei eutsi egin die, bizitzari zentzua, dimentsioa
eta azpia ematen dioten sustraiei.

“Nola gizonak jasan bihotzeko hutsa
eta lanik gabeko xehartze ez deusa
Jaunarekin ez badu barneko solasa? (J.H. orr. 559)

Iratzederrentzat, dudarik gabe, gezurrezko albistea da Jainkoaren
heriotza eta ziurtasun horrek zilegiten dio zabal zabalik edukitzen
etxeko azken leihoa.

“Etsimendu gainetik
dator esperantza:
garraituz da baketzen
gizonen bihotza”. (J.H. orr. 559)